

ป่า

ของประเทศไทย

ธวัชชัย ล้นดีสุข

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ป่า

ทองประเทศไทย

ธวัชชัย สันติสุข

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 3

หนังสือ “ป่าของประเทศไทย” ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549 และฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. 2550 โดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้รับความสนใจจากผู้อ่านจำนวนมาก จนมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการ สำนักงานหอพรรณไม้ซึ่งในปัจจุบันสังกัดสำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “ป่าของประเทศไทย” ขึ้นเป็นครั้งที่สาม โดยมีภาพประกอบและเนื้อหาสาระเช่นเดิม แต่มีการแก้ไขเฉพาะคำผิดเท่าที่ปรากฏเพิ่มเติมเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงรูปเล่มใหม่ให้ดูสวยงามและเป็นสัดส่วนมากขึ้น ผู้เขียนขอเรียนย้ำว่าเกณฑ์การจำแนกประเภทป่าไม้และสังคมพืชของประเทศไทยของหนังสือเล่มนี้อยู่ในกรอบกว้างตามแนวคิดที่ว่า ป่าไม้และสังคมพืชได้พัฒนาขึ้นมาตามธรรมชาติในช่วงระยะเวลาอันยาวนานภายใต้อิทธิพลของปัจจัยสิ่งแวดล้อมในเขตร้อนจนอยู่ในภาวะสมดุลสุดยอด (climax) เกือบสุดยอด (subclimax) หรืออยู่ในภาวะสุดยอดอันเนื่องมาจากชีวปัจจัย (disclimax) ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสับสนเป็นอย่างมากในการเรียกชื่อและจำแนกประเภทป่าไม้และสังคมพืชของประเทศไทย สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากการนำแนวคิดและเกณฑ์การจำแนกป่าไม้และสังคมพืชตามแบบนักการป่าไม้ชาวตะวันตกมาใช้กับป่าไม้เขตร้อน (tropical forest) ซึ่งมีปัจจัยสิ่งแวดล้อม โครงสร้างของป่าและองค์ประกอบของพรรณพฤกษชาติในป่าแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากป่าไม้เขตอบอุ่น (temperate forest) ป่าผสมผลัดใบเขตร้อน (tropical mixed deciduous forest) และป่าผสมผลัดใบเขตอบอุ่น (temperate mixed deciduous forest) มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เนื่องจากถูกควบคุมโดยปัจจัยหลักเกี่ยวกับอุณหภูมิที่แตกต่างกัน การจำแนกป่าไม้ออกเป็นป่าไม้เนื้ออ่อน (softwood) และป่าไม้เนื้อแข็ง (hardwood) ตามเกณฑ์การจำแนกประเภทป่าเขตอบอุ่น จึงไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับป่าเขตร้อนของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าไม้เนื้อแข็งแทบทั้งสิ้น ผู้เขียนได้นำความรู้ด้านนิเวศป่าไม้และพฤกษศาสตร์ป่าไม้ที่ได้ศึกษาจากมหาวิทยาลัยทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในการปฏิบัติงานภาคสนาม ในป่าทั่วทุกภาคในประเทศไทยติดต่อกันเป็นเวลานานกว่าสี่ทศวรรษ มาประมวลขึ้นเป็นหนังสือ “ป่าของประเทศไทย” ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อผู้อ่านที่มีความสนใจด้านพฤกษนิเวศ นิเวศป่าไม้ พฤกษศาสตร์ป่าไม้และธรรมชาติวิทยาทั่วไปของประเทศไทย และขออภัยข้อผิดพลาดอันพึงจะบังเกิดและขอวิจารณ์สำหรับแก้ไขปรับปรุงในการจัดพิมพ์ครั้งต่อไป และขอขอบคุณกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ที่ได้สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือ “ป่าของประเทศไทย” ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่สาม

โสม ภิรมย์

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. วัชรชัย สันติสุข, ราชบัณฑิต
ที่ปรึกษาด้านพฤกษศาสตร์ป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ
สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
กรกฎาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	5
บทนำ	7
ป่าของประเทศไทยและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชนิดของป่าไม้	9
ลมฟ้าอากาศ (climatic)	9
ชนิดของดิน-หิน (edaphic)	9
ความสูงเหนือระดับทะเลปานกลาง (elevation)	13
ชีวปัจจัย (biotic)	13
ชนิดป่าของประเทศไทย	13
ป่าไม่ผลัดใบ (evergreen forest)	13
ป่าดิบชื้น (tropical evergreen rain forest หรือ tropical rain forest)	14
ป่าดิบแล้ง (seasonal rain forest, semi-evergreen forest หรือ dry evergreen forest)	21
ป่าดิบเขาต่ำ (lower montane rain forest)	33
ป่าไม้ก่อ (lower montane oak forest)	39
ป่าไม้ก่อ-ไม้สน (lower montane pine-oak forest)	45
ป่าไม้สนเขา (lower montane coniferous forest)	48
ป่าละเมาะเขาต่ำ (lower montane scrub)	48
ป่าดิบเขาสูงหรือป่าเมฆ (upper montane rain forest หรือ cloud forest)	56
ป่าละเมาะเขาสูง (upper montane scrub)	59
แอ่งพรุภูเขา (montane peat bog หรือ sphagnum bog)	63
ป่าชายเลนหรือป่าโกงกาง (mangrove forest)	65
ป่าพรุ (peat swamp forest หรือ coastal peat swamp forest)	71
ป่าบึงน้ำจืด หรือป่าบึง-ทาม (freshwater swamp forest)	73
สังคมพืชชายหาด (strand vegetation)	78
ป่าผลัดใบ (deciduous forest)	81
ป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ (mixed deciduous forest)	81
ป่าเต็งรัง (deciduous dipterocarp forest หรือ dry dipterocarp forest)	91
ป่าเต็งรัง-ไม้สน (pine-deciduous dipterocarp forest)	99
บรรณานุกรม	104
ดัชนีชื่อพรรณไม้	105

บทนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูด (เส้นรุ้ง) 5° – 21° เหนือ และระหว่างเส้นลองจิจูด (เส้นแวง) ที่ 97° – 106° ตะวันออก มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 320,696,888 ไร่ หรือประมาณ 513,115 ตารางกิโลเมตร มีระยะทางจากเขตแดนใต้ ด้านทิศเหนือถึงใต้สุด ประมาณ 1,620 กิโลเมตร ส่วนกว้างที่สุดจากเขตแดนทิศตะวันออกถึงเขตแดนทิศตะวันตกประมาณ 750 กิโลเมตร พื้นที่ตั้งของประเทศไทยจึงอยู่ในภูมิอากาศเขตร้อน (tropic) เนื่องจากมีระยะห่างของเส้นละติจูดไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยมีเทือกเขาสูงตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความแตกต่างของลมฟ้าอากาศเฉพาะแหล่ง (microclimate) นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างของสภาพดินหิน และภูมิประเทศ เหล่านี้เป็นปัจจัยร่วมที่ก่อให้เกิด ความหลากหลายทางชีวภาพในอัตราสูงขึ้นไปในประเทศ ได้แก่ ความหลากหลายของระบบนิเวศหรือถิ่นที่อยู่ หรือชนิดป่าที่หลากหลาย (habitat diversity) ความหลากหลายของชนิด (species diversity) ตลอดจนความหลากหลายทางพันธุกรรม (genetic diversity)

เมื่อปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีป่าปกคลุมพื้นที่ถึง 171 ล้านไร่ (หรือประมาณร้อยละ 53) เนื้อที่ป่าของประเทศ ได้ถูกทำลายและใช้ประโยชน์จากการเพิ่มของประชากร และการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมา จนในปี พ.ศ. 2551 เนื้อที่ป่าของประเทศลดลงเหลือเพียง 96 ล้านไร่ (หรือประมาณร้อยละ 30) พื้นที่ป่าที่เหลือส่วนใหญ่กระจายตามเทือกเขาแนวชายแดนไทย-พม่า เขตจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี และเพชรบุรี ลงไปถึงภาคใต้ในเขตจังหวัด ระนอง พังงา สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช จันทบุรี และตราด ชายแดนไทย-มาเลเซีย ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีเนื้อที่ป่าเหลือน้อยที่สุด จะพบป่ากระจายอยู่เฉพาะในเขตจังหวัดชัยภูมิ เลย อุดรธานี สกลนคร นครราชสีมา และอุบลราชธานี นอกจากนั้นมีป่าอยู่บ้างในบริเวณรอยต่อ 5 จังหวัด ได้แก่ สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี

พื้นที่ป่าและสังคมพืชตามธรรมชาติที่เหลือในปัจจุบัน ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ซึ่งได้รับความคุ้มครองด้วยกฎหมายป่าไม้หลายฉบับ ป่าและสังคมพืชทุกชนิด ที่เคยมีอยู่ตั้งแต่ดั้งเดิม ในปัจจุบันยังคงเหลืออยู่บ้างตามพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั่วประเทศ ถึงแม้ว่าพื้นที่ป่าบางประเภทจะถูกรบกวนและอยู่ในภาวะถดถอย ป่าและสังคมพืชเหล่านี้เป็นถิ่นที่อยู่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ การบริหารและการจัดการป่าอนุรักษ์ในยุคปัจจุบันจึงต้องการความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับ ลักษณะโครงสร้าง และองค์ประกอบของพรรณพืชของป่าชนิดต่าง ๆ เพื่อให้ป่าอำนวยการประโยชน์อย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดในการจำแนกประเภทป่าไม้และสังคมพืชของประเทศไทยในอดีตเป็นไปอย่างกว้าง ๆ ป่าและสังคมพืชบางชนิดถูกจำแนกโดยขาดหลักเกณฑ์ ทำให้เกิดความสับสนในการเรียกชื่อหรือระบุชนิดป่าและสังคมพืชของประเทศไทย วัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ก็เพื่อหาเกณฑ์ยุติหรือเกณฑ์ที่ยอมรับกันทั่วไป ในการจำแนกประเภทป่าและสังคมพืชในเขตร้อนโดยเฉพาะของประเทศไทย โดยเน้นถึงสภาพป่าหรือสังคมพืชดั้งเดิมตามธรรมชาติ ที่ได้พัฒนาขึ้นมาในช่วงเวลาอันยาวนานจนกลายมาเป็นป่าสุทธยอด (climax forest) โดยใช้ข้อมูลด้านองค์ประกอบของพรรณพฤกษชาติ (floristic composition) ในป่าเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์